

ΑΓΓΕΛΟΣ ΧΑΝΙΩΤΗΣ

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΣΑΒΙΝΑΣ
ΑΠΟ ΤΗ ΛΥΤΤΟ

Στήν αὐλή τῆς Ἐπιγραφικῆς Συλλογῆς τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου ἐκτίθεται ἀνάμεσα σέ ἄλλες ἐπιγραφές προερχόμενες ἀπὸ τὴν Λύττο πεσσοειδές βάθρο πὸ φέρει ἀδημοσίευτη τιμητικὴ ἐπιγραφή γιὰ τὴ Σαβίνα, σύζυγο τοῦ αὐτοκράτορα Ἀδριανοῦ.¹ Τὸ βάθρο (εἰκ. 1) ἀπὸ γκρίζο ἐγχώριο τιτανόλιθο σχηματίζει στὸ ἀνώτερο καὶ κατώτερο τμήμα του βαθμιδατὴ διαμόρφωση καὶ ἔχει ὕψος 0,96 μ., πλάτος 0,58 μ. (πάνω), 0,61 μ. (κάτω) καὶ 0,50 μ. (στὸ μέσο) καὶ πάχος 0,38 - 0,42 μ. Μόνον τῆς ἐνεπιγραφῆς ἐπιφάνειας ἡ καταργασία εἶναι προσεγγμένη, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ ὑπόλοιπες τρεῖς ἐπιφάνειες ἔχουν λαξευτεῖ πολὺ ἀδρά, ἴσως ἐπειδὴ τὸ βάθρο προοριζόταν γιὰ τοποθέτηση κοντὰ στὸν τοῖχο κάποιου οἰκοδομήματος κι ὄχι γιὰ ἐκθεση σὲ ἐλεύθερο χῶρο. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀνώτερη ἐπιφάνεια δὲν σώζει ἔχνη τόρμου γιὰ τὴ στήριξη κάποιου ἀναθήματος, εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι τὸ βάθρο στήριζε πορτραῖτο τῆς Σαβίνας, ὅπως μᾶλλον καὶ τὰ ὑπόλοιπα γνωστὰ βάθρα τοῦ ἴδιου ἀκριβῶς τύπου καὶ τῆς ἴδιας ἐποχῆς πὸ ἔχουν βρεθεῖ στὴ Λύττο.² Γενικὰ ἡ διατήρησή του εἶναι πολὺ καλὴ, μὲ τὴν ἐξαιρέση ἀσήμαντων ἀποκρούσεων κυρίως στὶς γωνίες.

Ἡ ἐπιγραφή (εἰκ. 2) ἔχει χαραχθεῖ στὴν ἐπιφάνεια μεταξὺ τῶν δύο βα-

1. Ἡ ἐπιγραφή περισυλλέχθηκε ἀπὸ τὸν Ν. Πλάτωνα στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τῆς Λύττου (*Κρητικὰ Χρονικά* 12, 1958, σελ. 480). Θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὸν Ἐφορο τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου καθ. κ. Γιάννη Σακελλαράκη γιὰ τὴν ἄδεια νὰ δημοσιεύσω τὴν ἐπιγραφή καὶ τὸν ἐπιμελητὴ κ. Γ. Ρεθυμιωτάκη γιὰ τὶς φωτογραφικὲς λήψεις. Εὐχαριστίες ὀφείλω καὶ στὸν καθ. κ. G. Alföldy (Heidelberg), μὲ τὸν ὁποῖο συζήτησα προβλήματα τῆς ἐπιγραφῆς.

2. Πρόκειται γιὰ τὰ ἐνεπιγραφα βάθρα IC I, xviii 16 - 44 ἐποχῆς Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ. Πρόσφατα βρέθηκε νέο βάθρο μὲ τιμητικὴ ἐπιγραφή τοῦ Ἀδριανοῦ (Γ. Ρεθυμιωτάκη, «Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα στὴ Λύττο», *Λύκτος* I (1985), 60 κκ.). Ἐπὶ τὰ πορτραῖτα ἔχει βρεθεῖ ἓνα τοῦ Τραϊανοῦ (MH ἀρ. 317 : C. Vermeule, *Imperial Roman Art in Greece and Asia Minor*, Cambridge Mass. 1968, 390 ἀρ. 8· Ἀ. Ντατσούλη-Σταυρίδη, *Πεπρ. Δ' Διεθν. Κρητολ. Συνεδρ.*, Α2, 585 ἀρ. 317· I.F. Sanders, *Roman Crete*, Warminster 1982, 48). Ἴσως ἀπὸ τὴ Λύττο νὰ προέρχεται καὶ τὸ ἄγνωστης προέλευσης πορτραῖτο τῆς Πλωτίνης (MH ἀρ. 189· Ντατσούλη - Σταυρίδη, *ὁπ.π.*, 587· Sanders, *ὁπ.π.*, 48).

θμιδωτῶν διαμορφώσεων μὲ μεγάλα (ὕψ. 0,035 μ.) ὠραῖα γράμματα τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ.,¹ πὺν φέρουν ἀκρέμονες. Ἡ διάταξη τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἐπίσης ἐξαιρετικὰ προσεγμένη, μὲ ἀποφυγὴ συλλαβισμού τῶν λέξεων (ἐκτὸς ἀπὸ τίς δύο πρῶτες σειρὲς) καὶ ἐμφανὴ προσπάθεια νὰ καλυφθεῖ ὅλο τὸ μῆκος τῶν στίχων· ἔτσι τὰ γράμματα τοῦ τελευταίου στίχου εἶναι ἐλαφρῶς μεγαλύτερα καὶ πὺν ἀραιὰ τοποθετημένα, ὥστε νὰ ἐξαντλήσουν ὅλο τὸ μῆκος τοῦ στίχου. Μὲ τὴν ἐξαιρέση μιᾶς ἀσήμαντης ἐπιφανειακῆς ἀπόκρουσης στὴν ἀρχὴ τῶν δύο τελευταίων στίχων, ἡ ἐπιγραφή βρίσκεται σὲ ἀριστη διατήρησι καὶ ἡ ἀνάγνωσί της δὲν παρουσιάζει προβλήματα :

Σαβεῖναν, Ἀδοκρά-
τορος Τραϊανοῦ Ἀ-
δριανοῦ Σεβαστοῦ
Καίσαρος γυναῖκα,
5 Ἀντιῶν ἢ πόλις
διὰ πρωτοκόσμου
Τύ(τον) Φλαβίου) Κλησίππου
Διοτέλους υἱοῦ.

Ἡ πόλις τῆς Λύττου ἀφιερώνει τὴν τιμητικὴ ἐπιγραφή καὶ τὸ πιθανότατα συνανήκον πορτραῖτο στὴ σύζυγο τοῦ Ἀδριανοῦ Σαβίνα. Ἡ ἀφιέρωσι πραγματοποιήθηκε μὲ ἐπιμέλεια² τοῦ πρωτοκόσμου τῆς πόλης Τίτου Φλαβίου Κλησίππου.

Οἱ τιμητικὲς ἐπιγραφὲς γιὰ τὴ Σαβίνα τόσο στὴ λατινικὴ ὅσο καὶ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἀρκετὰ πολυάριθμες,³ καὶ ἀσφαλῶς περισσότε-

1. Χαρακτηριστικὰ γράμματα εἶναι τὸ Α μὲ τεθλασμένη τὴν ὀριζόντια γραμμὴ, τὰ καμπυλόγραμμα Ε, Μ, Σ καὶ Ω, τὸ Φ μὲ τὸν ἐξαιρετικὰ ψηλὸ ὀριζόντιο ἄξονα καὶ τὸ μικρὸ Ο στὴ συλλαβὴ -ου. Πρβλ. *IC I*, xviii 17. 18. 21. 22. 23. 24. 41. 42. 43.

2. Ἡ ἀναφορὰ ἐδῶ τοῦ ὀνόματος τοῦ πρωτοκόσμου δὲν ἐξυπηρετεῖ κυρίως χρονολογικοὺς σκοποὺς (τότε θὰ ἐχρησιμοποιοῖτο ἡ ἐκφρασι «ἐπὶ πρωτοκόσμου»). Ἡ ἀφιέρωσι χρηματοδοτήθηκε μᾶλλον ἀπὸ τίς δημόσιες προσόδους τῆς Λύττου, ὅπως στὴν ἐπιγραφή *IC I*, xviii 23 (πρβλ. ἐπίσης *IC I*, xviii 11. 12. 13). Ὁ πρωτόκοσμος ἦταν κατὰ τὴ ρωμαϊκρατία ὁ ἐπικεφαλῆς τοῦ τετραμελοῦς συμβουλίου τῶν κόσμων καὶ παράλληλα ὁ ἐπὶ-νομος ἄρχων τῶν Κρητικῶν πόλεων· βλ. Sanders, *ὁπ.π.*, 12 κκ.

3. Γιὰ τὴ Σαβίνα βλ. P.v. Rohden - H. Dessau, *Proposographia Imperii Romani*, Pars III (Berlin 1898), 429 κκ. ἀρ. 414. Στὸν ἐκτενὴ κατὰλογο τῶν ἐπιγραφῶν γιὰ τὴ Σαβίνα τοῦ W. Eck, Hadrian als pater patriae und die Verleihung des Augustatitels an Sabina, στὸ: *Romanitas-Christianitas. Untersuchungen zur Geschichte und Literatur der römischen Kaiserzeit Johannes Straub zum 70. Geburtstag gewidmet* (Berlin 1982), 221-224· μπουοῦν νὰ προστεθοῦν ἀκόμα *CIL II* 5221· VI 984· VIII 799. 8929. 16538. 17847· F. K. Dörner, *Inschriften und Denkmäler aus Bithynien* (Berlin 1941), ἀρ. 128· G. E. Bean-T.B. Mitford, *Journeys in Rough*

ρες απ' ό,τι για άλλες συζύγους αυτοκρατόρων. Ωστόσο δέν μπορούν νά συγκριθοῦν μέ τόν τεράστιο ἀριθμό τῶν ἀντίστοιχων ἐπιγραφῶν γιά τόν Ἀδριανό. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι μόνο στήν Ἀθήνα ἔχουν βρεθεῖ 137 τιμητικές ἐπιγραφές γιά τόν αὐτοκράτορα, ἀλλά μόνο μία γιά τή σύζυγό του.¹ Ἀπό τήν Κρήτη ἡ ἐπιγραφή πού δημοσιεύουμε ἐδῶ εἶναι ἡ μοναδική γνωστή γιά τή Σαβίνα, ἐνῶ γνωρίζουμε ἤδη ἀρκετές τιμητικές ἐπιγραφές γιά τόν Ἀδριανό ἀπό τή Λάππα (*IC* II, xvii 13), τή Γόρτυνα (*IC* IV 274 - 276) καί τή Λύττο (*IC* I, xviii 40. 41. 42 καί 44), καθῶς καί γιά τήν ἀδελφή του Παυλίνα (*IC* I, xviii 43 ἀπό τή Λύττο). Στήν ἐπιγραφή τῆς Λύττου ἡ σύζυγος τοῦ Ἀδριανοῦ τιμᾶται μόνη τῆς κι ὄχι, ὅπως πολύ συχνά, μαζί μέ τόν αὐτοκράτορα.²

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἀπουσιάζει ὁ τίτλος Σεβαστή (*Augusta*), πού δέν λείπει ποτέ ἀπό τίς τιμητικές ἐπιγραφές τῆς Σαβίνας. Μοναδικές ἐξαιρέσεις εἶναι οἱ ἐπιγραφές *CIG* II 2370 ἀπό τήν Κῶ καί *Ann. Epigr.* 1939 ἀρ. 190 ἀπό τοὺς Φιλίππους, στίς ὁποῖες ὅμως οὔτε καί ὁ Ἀδριανός ὀνομάζεται Σεβαστός, καί αὐτή ἀκριβῶς ἡ ἐπιγραφή τῆς Λύττου.³ Ἐπίσης στό ὄνομα τοῦ Ἀδριανοῦ στή θέση τῆς ὀρθῆς σειρᾶς *Imperator Caesar Traianus Hadrianus Augustus*⁴ τοποθετεῖται τὸ Καῖσαρ μετὰ τὸ Σεβαστός. Τέτοια ἐλεύθερη ἀπόδοση τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ὀνόματος ἀπαντᾷ ὅμως πολύ συχνά καί

Cilicia in 1962 and 1963 (Wien 1965), ἀρ. 160 Β· G. E. Bean, *The Inscriptions of Side* (Ankara 1965), ἀρ. 102· Σ. Χαριτωνίδου, *Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου* (Ἀθήνα 1968), ἀρ. 53.

1. Τιμητικές ἐπιγραφές τοῦ Ἀδριανοῦ: *IG* II² 3287 - 3386· *SEG* XII 147 - 149· XIV 123 - 125· XIX 203· XXI 604 A - B. 705 - 731· XXXI 173. Γιά τή Σαβίνα: *IG* II² 3387.

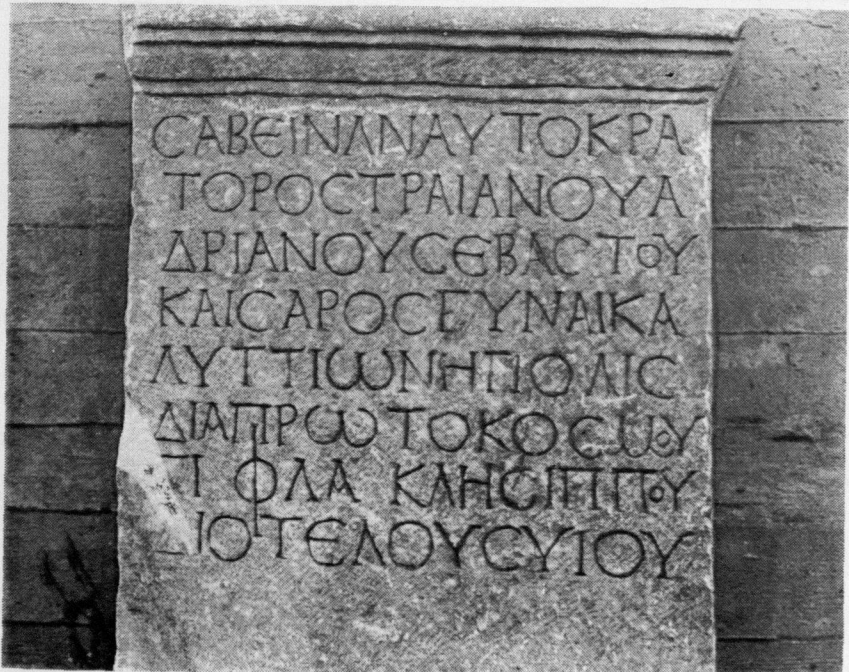
2. *IG* XIV 2239. *IGRRP* II, ἀρ. 848. 1492. *SEG* XII 349. Bean - Mitford, *ὄπ.π.*, ἀρ. 160 Β. Dörner, *ὄπ.π.*, ἀρ. 128. Χαριτωνίδου, *ὄπ.π.*, ἀρ. 53. *CIL* III 6992· VI 984· VIII 799. Dessau, *ILS* 3563. *Ann. Epigr.* 1915, ἀρ. 9· 1951, ἀρ. 43.

3. Σὲ ἀρκετές ἐπιγραφές ἡ Σαβίνα καλεῖται ἐπίσης «θεά» (*diva*) (*ILS* 3563· *CIL* VI 984· VIII 8929. 17847· *IG* XII 2,200· Χαριτωνίδου, *ὄπ.π.*, ἀρ. 53· «νέα Ἡρά»: *IGRRP* III, ἀρ. 663· II, ἀρ. 1492. «νέα Δημήτηρ»: *CIG* VII 73. 74· «Ἄρτεμις Κελκαία»: *SEG* XXVII 230· XXIV 424. Τὴν τελευταία ἐπιγραφή εἶχε ἀναγνώσει ὁ Θ.Χ. Σαριβάκης, *AE* 1967, 180 κκ. ἀρ. 3 ὡς «Σεβείν[η] Σεβαστή / Ἄρτέμιδι Κελκαί[α]» καί εἶχε θεωρήσει ὅτι πρόκειται γιά ἀφιέρωση τῆς Σαβίνας. Ὅμως ἡ δημοσίευση νέας ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὴ Νικόπολη ἀπὸ τὴν Ἰ.Π. Βοκοποπούλου, *ΑΔ* 28 (1973), Χρον. Β, 410, στήν ὁποία τὸ ὄνομα τῆς συζύγου τοῦ αὐτοκράτορα εἶναι ἀσφαλῶς σὲ δοτική («Σαβείνῃ Σεβαστῆ») δείχνει ὅτι καί στήν προηγούμενη περίπτωση πρόκειται γιά ἀφιέρωση πρὸς τὴ Σαβίνα (ἐπομένως «Σαβείν[η] Σεβαστῆ») ταυτιζόμενη μέ τὴν Ἄρτεμη.

4. S.E. Klebs, *Prosopographia Imperii Romani* (Berlin 1897), I, 16, ἀρ. 140.

Είχ. 1

Είχ. 2

μάλιστα σέ πολύ πλούσιες παραλλαγές στις έλληνικές έπιγραφές¹ και δέν έχει ιδιαίτερη σημασία. Άντίθετα, άξιοσημείωτο είναι ότι ό Άδριανός δέν όνομάζεται Όλύμπιος, μιá προσωνομία που άποτελεϊ σταθερό στοιχείο του όνόματός του από τό 129 μ.Χ.,² φυσικά και στην Κρήτη (IC II, χνί 13). Δέν είναι δυνατό νά εξακριβωθεί, άν αυτές οι ιδιομορφίες στο όνομα και τους τίτλους του αυτοκράτορα και τής συζύγου του όφείλονται σέ άμέλεια του συντάκτη ή στο χρόνο που συντάχθηκε ή έπιγραφή. Τό δεύτερο είναι πολύ πιθανότερο, δεδομένου ότι στο σημείο αυτό άπέδιδαν ιδιαίτερη προσοχή, όπως μπορεί κανείς νά διαπιστώσει στις ύπόλοιπες αυτοκρατορικές έπιγραφές τής Λύττου (IC I, xviii 17-47). Έπομένως πρέπει νά υποθέσουμε ότι ή έπιγραφή χαράχθηκε πριν από τό 129 μ.Χ. Σύμφωνα με τις φιλολογικές πηγές ή Σαβίνα όνομάστηκε Σεβαστή τό 128 μ.Χ., τήν ίδια έποχή που στον Άδριανό άπνευμήθηκε ό τίτλος «πατήρ πατρίδος». Όστόσο πρόσφατα ό W. Eck³ ύποστήριξε με πειστικά έπιχειρήματα ότι ό τίτλος Σεβαστή παραχωρήθηκε στη Σαβίνα πολύ παλαιότερα, μεταξύ 119 και 123 μ.Χ., δεδομένου ότι άποκαλείται Augusta σέ δύο έπιγραφές (CIL II 4992 και *Anp. Epigr.* 1965, άρ. 211 = *SEG XXIV* 424) που χρονολογούνται σ' αυτή τήν περίοδο. Άν έπομένως ή παράλειψη του τίτλου Σεβαστή στη νέα έπιγραφή τής Λύττου είναι σκόπιμη, θα πρέπει νά χρονολογηθεϊ στα πρώτα χρόνια τής βασιλείας του Άδριανού και νά θεωρηθεϊ ως ή πρωιμότερη γνωστή τιμητική έπιγραφή για τή Σαβίνα στο σύνολο τής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Δυστυχώς ή άναφορά του όνόματος του πρωτοκόσμου δέν μās έπιτρέπει νά προσδιορίσουμε τή χρονολογία τής έπιγραφής άκριβέστερα. Στη Λύττο γνωρίζουμε τά όνόματα πολλών πρωτοκόσμων τής έποχής του Τραιανού και του Άδριανού, οι όποιοι άναφέρονται σέ τιμητικές έπιγραφές των αυτοκρατόρων. Αυτές μπορούν νά χρονολογηθούν με άκρίβεια με βάση τήν άναφορά του άριθμού έτών δημαρχικής έξουσίας του αυτοκράτορα. Άπό τις τιμητικές έπιγραφές του Άδριανού γνωρίζουμε ότι ό Κούρνιος Διοτέλους διετέλεσε πρωτόκοσμος τό 122, ό Εϋνους Κδίντου τό 124 και ό Άπολλωνίδης Κλευμενίδου τό 125.⁴ Η πρόσφατη εύρεση νέας τιμητικής έπιγραφής του Άδριανού⁵ συμπληρώνει τόν κατάλογο και με τόν πρωτόκοσμο του έτους 126, Άκέστιμο Μενουτίου. Έπειδή όμως δέν γνωρίζουμε άν βρίσκονταν στην άρχή ή στο

1. Π.χ. Αυτοκράτωρ Τραιανός Άδριανός Σεβαστός Καϊσαρ (*IGRRP* III, άρ. 209 - 241· *SEG XII* 147), Αυτοκράτωρ Τραιανός Άδριανός Καϊσαρ Σεβαστός (*IGRRP* III, άρ. 52), Αυτοκράτωρ Καϊσαρ Τραιανός Άδριανός Σεβαστός (*IGRRP* III, άρ. 991).

2. J. Beaujeu, *La religion romaine à l'apogée de l'empire* (Paris 1955), 280 κκ.

3. W. Eck, *Romanitas-Christianitas*, 226 κκ.

4. M. Guarducci, *IC*, τόμ. I, σελ. 192.

5. Ρεθυμιωτάκη, *οπ.π.*, σελ. 60 κκ..

τέλος τῆς θητείας τους, πού πιθανότατα ἄρχιζε τὸ Σεπτέμβριο,¹ δὲν εἶναι δυνατό νὰ προσδιοριστεῖ ἂν π.χ. ὁ Κούρνιος κατεῖχε τὸ ἀξίωμα του τὸ 121 - 122 ἢ τὸ 122 - 123. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ νέα ἐπιγραφή τῆς Σαβίνας καὶ ἡ θητεία τοῦ Κλησίππου θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν χρονολογικὰ σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ κενὰ πού ἀφήνει ὁ πιὸ πάνω κατάλογος, καὶ πιθανότατα πρὶν ἀπὸ τὴ θητεία τοῦ Κουρνίου (121 ἢ 122).

Γιὰ τὴν ἀφιέρωση τῆς τιμητικῆς ἐπιγραφῆς στὴ Λύττο δὲν χρειάζεται ν' ἀναζητηθεῖ καμμιά ἰδιαίτερη ἀφορμή. Σχεδὸν κάθε ἔτος ἢ καὶ περισσότερες φορές στὸ ἴδιο ἔτος ἡ κρητικὴ αὐτὴ πόλη, πού γνώρισε μιὰ ἰδιαίτερη οικονομικὴ εὐημερία καὶ πολιτιστικὴ ἀνθιση στὴν ἐποχὴ τῶν Φλαβίων καὶ τῶν Ἀντωνινῶν,² ἀφιέρωνε ἀγάλματα ἢ πορτραῖτα αὐτοκρατόρων καὶ μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας. Πλήρεις σειρὲς τέτοιων ἀφιερωμάτων ἔχουμε γιὰ τὰ ἔτη 104 - 109, 111 - 117 καὶ, μὲ τὰ χρονολογικὰ προβλήματα πού προαναφέρθηκαν, 121 - 126.³ Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων γιὰ τὴ Λύττο ὑποδηλώνεται ἀπὸ τὴ χορήγηση τοῦ δικαίωματος τοῦ Ρωμαίου πολίτη σὲ πολυάριθμες οἰκογένειες τῆς πόλης. Αὐτὸ τεκμηριώνεται ἀπὸ τὸ *nomen gentile* κατοίκων τῆς Λύττου. Γνωρίζουμε ἀρκετοὺς Φλαβίους, μέλη συνήθως σημαντικῶν οἰκογενειῶν τῆς πόλης, ὅπως οἱ πρωτόκοσμοι Κωμάστας (IC I, xviii 32 - 36) καὶ Ἀριστοφῶν (ἀρ. 37 - 39), καὶ οἱ εὐποροὶ πολίτες, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὰ ἐπιτύμβιά τους ἢ ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησίαν δούλων, Ἀπολλωνίδης καὶ Κλησίππος (ἀρ. 161), Λεόντιος (ἀρ. 55) καὶ ἡ Φλαβία Δαματρία (ἀρ. 121). ἄλλοι Φλάβιοι εἶναι ὁ ἀπελευθερὸς Χαρματίαν (ἀρ. 55) καὶ ὁ Ἑλπιδιανὸς (ἀρ. 162). Οἱ Αἴλιοι τῆς Λύττου, πού ὀφείλουν τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη στὸν Ἀδριανὸ (Publius Aelius Hadrianus), πού ἴσως ἐπι-

1. Guarducci, *ὁπ.π.*, σελ. 192. Ἡ ἔκφση τοῦ L. Beschi, *Antichità Cretesi, Studi in onore di D. Levi* (Catania 1977) (= *Cronache di Archeologia* 13, 1974), II, 220 κκ. ὅτι οἱ πρωτόκοσμοι ἐπιμελοῦνταν τὴν ἀφιέρωση τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τὴν ἀνάληψη τοῦ ἀξιώματός τους τὸ Σεπτέμβριο δὲν εὐσταθεῖ, γιὰτὶ ἀρκετὲς φορές ἀφιερώνονταν περισσότερες τιμητικὲς ἐπιγραφὲς στὸν ἴδιο αὐτοκράτορα κατὰ τὴ θητεία τοῦ ἴδιου πρωτοκόσμου π.χ. οἱ τιμητικὲς ἐπιγραφὲς τοῦ Τραϊανοῦ IC I, xviii 27. 28. 29. 30 ἀφιερῶθηκαν κατὰ τὴν ἐτήσια θητεία ἐνὸς πρωτοκόσμου καὶ ἀσφαλῶς ἔχι ὅλες τὸν ἴδιο μῆνα.

2. Οἱ πηγὲς γιὰ τὴ ρωμαϊκὴ Λύττο εἶναι ἀποκλειστικὰ ἐπιγραφικὲς. Γενικὰ βλ. Sanders, *ὁπ.π.*, 19, 48, 61, 104 καὶ 147 κκ. Δεῖκτες τῆς ἀκμῆς τῆς πόλης εἶναι τὰ πορτραῖτα μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας (βλ. σελ. 82, σημ. 2), ἄλλα γλυπτὰ ἔργα (Ντασοῦλη - Σταυρίδης, *Πεπερ. Δ' Διεθν. Κρητολ. Συνεδρ.*, A2, σελ. 589 ἀρ. 74 καὶ 595 ἀρ. 230), τὰ δημόσια ἔργα κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ (IC I, xviii 12 καὶ 13), ὁ μεγάλος ἀριθμὸς ἐπιτύμβιων μνημείων (IC I, xviii 64 - 184) καὶ ἡ ὑπαρξὴ τοῦ μεγαλύτερου θεάτρου σ' ὅλη τὴν Κρήτη (βλ. Σ. Σπανάκη, *Πεπερ. Β' Διεθν. Κρητολ. Συνεδρ.*, 149 κκ. καὶ 158 κκ.).

3. IC I. xviii 17 - 44.

σκέφθηκε τὴν πόλιν καὶ τὴν Κρήτη τὸ 122 ἢ λίγο μετὰ,¹ εἶναι ἡ εὐπορὴ Πουπλία Αἰλία Παρθενίς (ἀρ. 52) καὶ οἱ Ἀχιλλεὺς (ἀρ. 69) καὶ Σωτήριος (ἀρ. 106).

Ἡ νέα ἐπιγραφή φέρνει νέα στοιχεῖα καὶ στὴν προσωπογραφία τῆς Λύττου. Ὁ πρωτόκοσμος Τίτος Φλάβιος Κλήσιππος δὲν εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἄλλῃ ἐπιγραφῆ. Δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν Τ. Φλάβιο Κλήσιππο τῆς ἐπιγραφῆς *IC I, xviii 161* λόγῳ τοῦ διαφορετικοῦ πατρωνύμου. Ἐνας ἀκόμα Κλήσιππος (*IC I, xviii 82*) δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη.

Ὁ πατέρας τοῦ Κλησίππου Διοτέλης ταυτίζεται πιθανότατα μὲ τὸν πατέρα τοῦ ἐπίσης πρωτοκόσμου Κουρνίου, ποῦ ἀναφέρεται σὲ τιμητικὴ ἐπιγραφή τοῦ Ἀδριανοῦ (*IC I, xviii 40, 122 μ.Χ.*). Ὁ σχετικὸς στίχος τῆς ἐπιγραφῆς, γνωστῆς μόνον ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τῶν F. Barozzi καὶ O. Belli παραδίδεται σὲ δύο μορφές : *ΔΙΑ ΠΡΩΤΟΚΟΣΜΟΥ Τ. ΦΛΑΟΥΟΥ... ΟΥΡΝΙΟΥ ΔΙΟΤΕΛΟΥΣ ΥΙΟΥ* ἀπὸ τὸν F. Barozzi καὶ *ΤΟΥΚΟΥΡΝΙΟΥ* ἀπὸ τὸν O. Belli.² Ἡ M. Guarducci δέχεται τὴ δευτέρη ἀνάγνωση, διορθώνοντάς τὴν στὴ μορφή «*διὰ πρωτοκόσμου τὸ β' Κουρνίου κλπ.*». Ἄν ὅμως ὁ Κούρνιος εἶναι ἀδελφὸς τοῦ Τίτου Φλαβίου Κλησίππου, ὅπως δείχνει τὸ κοινὸ πατρώνυμο, θὰ εἶχε καὶ ὁ ἴδιος τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη καὶ θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὀρθὴ ἡ ἀνάγνωση τοῦ F. Barozzi καὶ ἡ ἐπιγραφή ν' ἀποκασταθεῖ στὴ μορφή : «*Τ. Φλαου[ί]ου [Κ]ουρνίου Διοτέλους υἱοῦ*». Ἡ οἰκογένεια αὐτὴ ἦταν προφανῶς μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες τῆς Λύττου, ἀφοῦ οἱ δύο γιοὶ τοῦ Διοτέλους ἔφτασαν στὸ ἀνώτατο ἀξίωμα τῆς πόλης στὰ χρόνια τοῦ Ἀδριανοῦ. Ὅπως δείχνει τὸ *nomen gentile* Φλάβιος, φαίνεται ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη παραχωρήθηκε στὴν οἰκογένεια αὐτὴ, ὅπως καὶ σὲ ἀρκετὰ ἀκόμη μέλη τοῦ ἀνώτερου κοινωνικὰ στρώματος τῆς Λύττου, στὴν ἐποχὴ τῶν Φλαβίων, πιθανότατα δὲ ἐπὶ Τίτου.³

Ἡ νέα τιμητικὴ ἐπιγραφή τῆς Σαβίνας ἀπὸ τῆ Λύττου ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι πλουτίζει τὶς μέχρι τώρα γνωστὰς τιμητικὰς ἐπιγραφὰς γιὰ τὴ σύζυγο τοῦ Ἀδριανοῦ κατὰ μία, ἀποτελεῖ πιθανότατα τὴν παλαιότερη γνωστὴ ἐπιγραφή τῆς Σαβίνας καὶ τὴ μοναδικὴ γνωστὴ ἀπὸ τὴν Κρήτη. Παράλληλα προσφέρει νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν τοπικὴ προσωπογραφία καὶ γιὰ μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικότερες οἰκογένειες τῆς Λύττου στὰ χρόνια τῶν Ἀντωνίνων, ὑπογραμμίζοντας παράλληλα τὴ μεγάλη ἀκμὴ τῆς πόλης στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ.

1. Beschi, *ὅπ.π.*, σελ. 219 κκ.

2. M. Guarducci, *IC*, τόμ. I, σελ. 201.

3. Τιμητικὰς ἐπιγραφὰς γιὰ μέλη τῆς δυναστείας τῶν Φλαβίων στὴ Λύττου : *IC I, xviii 15* (Τίτος) καὶ *16* (Δομιτία).

EINE NEUE EHRENINSCHRIFT FÜR SABINA AUS LYTTOS

In der Epigraphischen Sammlung des Museums Heraklion (Inv. - Nr. 381) findet sich ein Stauenpostament aus Lyttos, das eine Ehreninschrift für Sabina trägt. Es handelt sich um die einzige bisher bekannte Ehreninschrift für die Gemahlin Hadrians auf Kreta. Da weder Hadrian den Namen Olympios trägt noch Sabina den Titel Augusta, muss die Inschrift sicherlich vor 129 und wahrscheinlich vor 121 bzw. 122 datiert werden und liefert somit die früheste bekannte Ehreninschrift für Sabina. Die neue Inschrift von Lyttos überliefert den Namen eines bisher unbekanntenen Protokosmos der Stadt, T. Flavius Klesippos, Sohn des Dioteles, dessen Amtsjahr vermutlich zwischen 118 und 121 oder 122 anzusetzen ist. Klesippos war wahrscheinlich Bruder des Protokosmos des Jahres 122/3 (oder 121/2), Kurnios. Diese Familie gehörte zur Oberschicht von Lyttos, und hatte das römische Bürgerrecht wahrscheinlich in der Regierungszeit des Titus erhalten. Die neue Ehreninschrift für Sabina kann als ein weiteres Zeichen für den Wohlstand der Stadt und ihre grosse politische, wirtschaftliche und kulturelle Entwicklung unter den Antoninen gelten.